

PREUČEVALCI SLOVANSKEGA VEROVANJA O DRUGEM SVETU

Besedilo predstavlja doseganja preučevanja na področju slovanske mitologije, ki zadevajo slovansko predstavo o o deželi mrtvih. Preučevalci si o tem, ali je slovanska predstava o deželi mrtvih, ki jo od dežele živih ločuje voda, avtohtona ali gre morda za predstavo, ki so jo Slovani prevzeli od Grkov (ustrezni obred pokopa ali sežiga v ladjah pa od Skandinavcev), niso enotni. Avtorica zagovarja mnenje, da gre za predstavo, ki je skupna mnogim kulturam, da gre najverjetneje za predstavo, ki je celo starejša od izoblikovanja Indoevropcejev kot posebne jezikovne skupnosti in so jo tako Slovani morali poznati kot del nekakšne skupne dediščine.

Verjetno ima vsako ljudstvo, vsaka kultura na svetu neko svojo predstavo o življenju po smrti in deželi smrti. Zelo pogosto se ta predstava povezuje s prehodom prek vode - morja, reke, jezera... Ker sta mit in obred, dokler sta še "živa", vedno tesno povezana med seboj, večina avtorjev to mitsko predstavo povezuje z obredom pokopavanja (ali sežiganja) v ladjah/čolnih. Tudi stari Slovani so brez dvoma nekoč poznali tako predstavo (in deloma obred). Vprašanje je le, ali so jo prevzeli od Grkov (oz. Skandinavcev) ali pa gre za njim lastno oziroma že indoevropsko verovanje in obred - o tem pa so mnenja preučevalcev slovanske kulture in verovanja deljena. Nekateri preučevalci tega vprašanja tako združujejo predstave o vodi - poti v onstranstvo in obrede pogreba v ladjah (A. Kotljarevskij, C. Clemen, S. Trojanović, Z. Váňa), drugi ju med seboj ločujejo (L. Niederle), nekateri pišejo le o tej mitski predstavi, ne pa o obredih (D. Trstenjak, V. Čajkanović, F. Bezlaj in V. Möderndorfer), in drugi le o pogrebu v ladjah, nič pa o ustreznih mitski predstavi (G. Krek, O. Schrader, A. Fischer, B. O. Unbegaun).

Najstarejše vrstice o staroslovanskih predstavah o onstranstvu, ki sem jih zasledila, zapisane v Slovenskih novicah leta 1859, prihajajo izpod peresa slovanskega mitologa - fantasta D. TRSTENJAKA. V njih mimogrede omenja, da naj bi se po verovanju starih Slovanov in sploh indoevropskih narodov pekel nahajal v vodi in da so morale duše umrlih na drugi svet oz. pred sodnika mrtvih prek vode. Pri tem se opira na nemške avtorje in si pomaga z laično etimologijo:

"Pokopavali so mrtve najrajši kraj vode, da so se pokopači ali sožigavci hitro lahko v vodi umili, ker dotikanje mrtvih jih je naredilo nečiste. Tudi zato, ker so mislili, duša more čez vodo pred sodnika mrtvih. Saj se je stražar na meji med tem

in unim svetom sam imenoval Laton, Latov, od lata, muža, česk. latovisko, kymriški: llaid, lutum, limus, viski: lathach, lutum, limus, gälški: lad, stagnum, starovisokonemško: letto, lat: lutum, litev: lietuva mokrota, močvirna, dež, staroindiški ledja, lutum stagnum. Ker so si kazen za pogubljene mislili v lati (Sumpf, Pfuhl), zato v letovinskem (letiškem) jeziku beseda pekel pomenjuje mužo, ter je kaznitelj mrtvih se po vsi pravici imenoval Latov, palustris. (Trstenjak, 1859, 11) "Gori sem rekel, da so stari arjanski narodi si pekel v vodi -v lati - v muži mislili." (Trstenjak, 1859, 27-28)

Ponovno je o tem pisal leta 1862 v Slovenskem glasniku: "Stari Slovenci pa so si podzemeljski svet - pekel - mislili pod vodo, v gerdi muži*, tako se torej tudi razjasnuje prislovica slovenska: hudič se iz verbe reži. Polaci imajo prislovico: Zaljubil se je ko hudič v staro verho (Wurzbach, Sprichwörter der Polen, 2. Auflage, str. 183).

* zato v jeziku sorodnih Letov pekel pomenja: mužo, močvirno (glej Štender Gramm. lett., str. 267). (Trstenjak, 1862, 175-176)

Prvi, ki se je resneje ukvarjal s preučevanjem starih slovanskih pogrebnih obredov in predstav starih Slovanov o onstranstvu, je bil A. KOTLJAREVSKIJ.¹ V svoji knjigi iz leta 1868 o pogrebnih obredih poganskih Slovanov se Kotljarevskij sklicuje zlasti na starejše pisane vire in zgodovinska poročila, ki pričajo o obstoju določenih obredov in verovanj pri Slovanih. Glede na te zagovarja mnenje, da so Slovani poznali mit o vodi kot kraju mrtvih in da ne gre za mit, prevzet od Skandinavcev, kot je trdila večina kasnejših preučevalcev slovanske mitologije, temveč za prvotno slovanski mit, ki ga A. Kotljarevskij povezuje tudi širše z enakimi predstavami indoevropskih ljudstev (Kotljarevskij, 1868, 72).

Prvo oporo za tako prepričanje najde že v slovitem Ibn-Fadlanovem poročilu o obredu, ki ga opravlja dekle pred svojo prostovoljno smrtjo. Tedaj se namreč trikrat dvigne na roke moških in pogleda v vodnjak. Ko prvič pogleda vanj, vidi v njem, po svojih besedah, očeta in mater, drugič vse umrle sorodnike, tretjič pa svojega gospoda (ob čigar smrti se sama žrtvuje), ki sedi v raju. Kotljarevskij razlaga vodnjak kot tisti kraj, ki naj bi imel v predstavah indoevropskih ljudstev pomen raja - če naj bi bila dežela prednikov na otoku sredi zračnega oceana ali v oblakih - izviri (tako npr. v Rg Vedi), pa se kasneje te predstave prenesejo na zemljo: mesto nebeške vode je zavzela zemeljska voda, izvir ali vodnjak, otok blaženih pa se je preselil v vodnjak (Kotljarevskij, 1868, 77).

Po arijskem (tu ima najverjetneje v mislih indoevropsko

1 L. Léger sicer trdi, da je A. Kotljarevskij upošteval tudi spomenike, ki danes veljajo za apokrifne, vendar tega žal ne morem preveriti - prim. L. Léger, 1984, 166.

verovanje) verovanju, trdi A. Kotljarevskij, naj bi se duša po smrti vrnila na zračno morje nad oblaki, na nebu, na gori ali na otok sredi oceana. Pot vodi dušo po smrti prek velikega potoka (oblaki), ki ga mora preplavati, ali pa jo prevede čezenj na otok kmar oz. oblak - krava (Kotljarevskij, 1868, 172).

Dokaz za obstoj predstave, ki povezuje onstranstvo z vodo, vidi Kotljarevskij tudi v davljenju in utapljanju dojenčkov v Donavi, o katerem poroča Lev Diakon - otroke, ki so po smrti staršev ostali sirote, so na ta način, da so jih utapljali v vodi, po njegovem mnenju hoteli združiti z njihovimi starši (Kotljarevskij, 1868, 84).

Po drugi strani pa povezuje Kotljarevskij s predstavo o onstranstvu na drugi strani vode tudi različne pogrebne obrede: človek, ki vidi v gibanju sonca življenje, podobno lastnemu, naj bi skušal umrlim pomagati, da bi prišli v tisto bivališče, kamor gre po njihovem verovanju tudi sonce, ko konča svojo življenjsko pot - pri primorskih plemenih v morje, pri prebivalcih ravnin in gora pa v zemljo oz. za goro. Tako so po njegovem mnenju nastale najpomembnejše oblike poganske pogrebne slovesnosti: pošiljanje mrtvega na barki na odprto morje, sežig in pokop posmrtnih ostankov (Kotljarevskij, 1868, 176).

A. Kotljarevskij predpostavlja obstoj pošiljanja mrtvih v barki na morje že pri indoevropskih ljudstvih - pri življenju naj bi to šego obdržale mitske predstave o nebu (zračnem prostoru) kot o morju - puščavi in oblakih kot ladjah, ki plovejo po (zračnem) morju. Mrtve so tako pokopavali ali sežigali v čolnu, da bi na njem prepluli zračni prostor in dosegli večno življenje (Kotljarevskij, 1868, 180).

Mnenja je tudi, da obstaja etimološka zveza med besedami nav, navje, unaviti iz starih slovanskih spomenikov v smislu mrtvec, usmrtiti in latinsko navis v pomenu ladja (Kotljarevskij, 1868, 198).

Leta 1887 je o pokopu oz. sežigu v ladji pisal G. KREK, ki ima ta obred za prastar slovanski obred, ki ga poznajo tudi mnoga druga arijska (indoevropska) ljudstva. Ker ni mogoče dokazati, da gre za specifično germansko oz. staroskandinavsko šego, po njegovem mnenju tudi ni mogoče dokazati, da so Slovani to šego prevzeli prav od Skandinavcev (kljub njihovem stalnemu vplivu na Slovane):

"Wir lernen hier zugleich eine dritte Art der Bestattung kennen, nämlich die Errichtung des Scheiterhaufens und die Verbrennung der Leiche im Schiffe oder Nachen. Diese Art des Leichenbrandes ist gleichwoll ein Ausfluss uralter slavischer Gewohnheiten, obgleich es bei dem notorischen Einflusse der germanischen Varjager auf die Russen sehr näheliegend wäre, diese slawische Sitte als dem germanischen Norden entlehnt anzusehen, da sie sich nirgends so markant ausgebildet hatte, als eben hier. Nur wenn diese Sitte als eine specifisch germanische, genauer altskandinawische, nachweisbar wäre, würde der Gedanke an eine Entlehnung gerechtfertigt erscheinen. Da sie es aber in keiner Weise ist und man das Vorkommen derselben bei verschiedenen arischen Völkerschaften ausser Zweifel gestellt, fehlt jedweder plausible Grund, sie in unserem Falle als erbort anzusehen." (Krek, 1887, 431 - 432)

S. TROJANOVIĆ leta 1901 mimogrede omenja, da gre naj-

verjetneje za skupno slovansko in skandinavsko poreklo tega obreda: "Najverovatnije je da su i ti načini pogreba (v čolnu - op. M. M.) zajedničkog porekla, pošto su zaista postojali i kod Skandinavaca. Skoro je i u jednom starom ruskom kurganu (gomili - humci) kostromske gubernije nađen spaljen mrtvac u čamcu." (Trojanović, 1901, 57)

V nadaljevanju govori S. Trojanović tudi o mitu o haronovem brodu, katerega odsev naj bi bil viden zlasti v šegi prilaganja denarja v grob in prepovedi jokanja za umrlim, "da ga ne bi utopili že na tem svetu". "Meni je u ovom narodnom žaljenju i objašnjavanju dosta jasno," pravi, "da se ovaj mit odnosi na čamac Haronov i kao na vožnju preko Stiksa. Slično razumeju i u Nemačkoj, što se često govori mesto 'umreti' 'ići na Rajnu (reku)'. Stari su opet severni Germani puštali mrtvaca u čunu da plovi po moru kud ga talasi odnesu." (Trojanović, 1901, 136)

O. SCHRADER leta 1904 v svoji razpravi Totenhochzeit, nasprotno, že trdi, da gre pri pokopavanju v ladji pri Slovanih za skandinavsko šego:

"Darauf holte man das Schiff herbei und setzte es auf das gedachte Holz (der Tote wird später auf und mit seinem Schiff verbrannt - wiederum ein echt normännischer Brauch)." (Schrader, 1904, 21)

S to trditvijo se strinja tudi eden največjih preučevalcev stare slovanske kulture in mitologije, L. NIEDERLE. L. Niederle sicer šego pokopavanja oz. sežiganja na ladji ter predstavo o prehodu duše po smrti prek vode med seboj striktno ločuje. Šego naj bi po njegovem mnenju Slovani prevzeli od skandinavskih Rusov oz. baltskih Fincev, kjer naj bi pogreb v ladji ne bil povezan z mitom o prehodu duše v onstranstvo prek vode, ampak naj bi se ladja prilagala v grob kot stvar, ki jo je človek potreboval v tuzemskem življenju in jo bo zato potreboval tudi na onem svetu. Glede predstave o prehodu duše prek vode v onstranstvo, za katero ne oporeka, da je pri Slovanih resnično obstajala od 10. stoletja dalje, pa meni, da je prišla k Slovanom iz grško-rimske kulture (mit o Haronu) po dveh poteh: ena naj bi vodila prek Balkana, druga mimo Črnega morja (Niederle, 1912, 265-266).

L. Niederle tudi ugovarja trditvam A. Kotljarevskega, da pokop v ladjah izvira iz stika z morjem:

"Nemůžeme sdělití tohoto výkladu. Nebot' dlužno mítí na paměti, že Slované ruší, mezi nimiž se jedině zvyk tento objevil, neseděli ani v starší době u moře které by mohlo datí podnět k této představě, že prameny zvyku tohoto u Slovanů neznají a že i dokladů archaeologických je příliš málo a příliš nejistých, aby mohly býti svědectvím víry ve smyslu Kotljarevského. (Niederle, 1912, 265-266).

Prav tako ni povsem prepričan o zvezi med besedama navje in ladja, ki jo zagovarja A. Kotljarevskij, čeprav pravi, da odločitev o tem prepušča jezikoslovcem (Niederle, 1912, 268; Niederle, 1926, 49 - 50).

C. CLEMEN v svoji knjigi iz leta 1920, v kateri je preučeval predstave raznih ljudstev o onstranstvu, ponovno vzpostavlja zvezo med mitom in ritualom - med predstavo o otoku blaženih, kjer žive duše umrlih po smrti (ki jo po Clemnovem mnenju poznajo tako Slovani kot Germani), in pokopom oz. sežigom v ladji (Germani poznajo tudi polaganje kamenja na

gomilo v obliki ladje):

"Und ebenso bestand diese Vorstellung von Inseln als dem Aufenthalt von Verstorbenen vielleicht ursprünglich bei den Slawen und Germanen - dann nämlich, wenn die Sitte, den Toten auf ein Schiff zu legen und dieses zu verbrennen oder ihn in einem Kahn in der Erde zu vergraben oder wenigstens auf einem Grabhügel Steine und Felsen so anzuordnen, das sie die Umrisse eines Schiffes bilden, wie solche sogenannten Schiffsetzungen zumal in Schweden mehrfach nachgewiesen sind - wenn das alles darauf hinweist, das der Aufenthaltsort der Toten ursprünglich auf einer Insel gesucht wurde." (Clemen, 1920, 50)

Toda že leta 1921 A. FISCHER, preučevalec poljskih in drugih slovanskih pogrebnih obredov, ponovno pripiše obred pokopavanja v ladjah Germanom - Ibn-Fadlanov opis pogreba, kot najpogosteje citirani dokaz za obstoj te šege pri Slovanih, naj bi se nanašal na pogreb skandinavskega bogataša nad Volga in naj bi ne imel nobene zveze s Slovani:

"Niejednokrotnie zaznaczano, że dawni Słowianie chowali w łodziach i statkach. Najczęściej przytaczano znany opis Ibn Fadlana z r. 921, który jednak, jak to zupełnie słusznie Brückner zauważył, odnosi się do pogrzebu jakiegoś bogatego kupca normañskiego nad Wołgą, i że Słowianami niema nic do czynienia. Rytuał tego obrzędu istotnie północno - germański. Powstaje on oczywiście przeważnie u ludów mieszkających nad wodami i jeziorami." (Fischer, 1921, 281)

Leta 1924 je V. ČAJKANOVIĆ ubral drugo pot: dokazov za obstoj verovanja o deželi mrtvih, ki se nahaja na drugi strani morja (Čajkanović se tu omejuje le na srbske predstave), ne išče v obredih pokopavanja, pač pa v med ljudstvom še živečih pregovorih, vražah, pesmih - na podlagi le-teh ugotavlja, da so Srbi nekldaj poznali to verovanje:

"Da li je, medutim, postojalo kod našeg naroda i shvanjanje, da se mrtvačko carstvo nalazilo s onu stranu mora? Mi imamo razloga da damo potvrđan odgovor. To se možda sme zaključiti iz jedne poslovice koju nam saopštava Miličević. 'Kad se čuje da grakće gavran' - navodi Miličević kao verovanje iz Šumadije - misli se da to sluti na čiju skoru smrt (...) 'Ako preko sela (gavran) grakti, znak je da negde leži lešina ili da će neko u selu umreti.' 'Kad gavran na kuću pane i grakće, vele, siguran je znak da će u toj kući sva kuća izumrijeti a kuća opustiti.' Zato se na tako graktanje obično reče: 'Tu ti glas, za morem ti časti!' (...) Reči koje se kaže kao odgovor na kakvo rdavo znamenje, jesu ne samo utuk, nego i kletva: nije dovoljno samo da se zlo otera dalje, već ga treba na nekoga natovariti - i to ili na onoga koji je učinio rdavo znamenje, ili, ako to već iz kakvih bilo razloga nije moguće, onda bar na svoga neprijatelja (...) Prirodno je da će se jednoj tako mrskoj tici kakav je gavran (...) na zlo znamenje koje on učini odgovoriti zlom željom, kletvom: gavran se tera s onu stranu mora ne samo što je to od nas daleko, već i zato što mu tamo neće biti dobro; i kako je običaj da se, zloslutnici, zbog njegove slutnje, poželi smrt, verovatno je da se i u kletvi upućenoj gavranu čini aluzija na njegovu smrt. Za morem ako znači u ovom slučaju isto što i smrt, pokazivalo bi ono što mi mislimo da utvrdimo, tj. da se za morem nalazi carstvo smrti. Da je carstvo mrtvih s onu stranu mora, pretpostavlja se, može biti, i u jednoj mi-

tološkoj pesmi iz Vukove zbirke (...): tu Sveti Ilija govori Svetom Nikoli: 'Ta ustani, Nikola, Da idemo u goru, Da pravimo korabe, Da vozimo dušice, S ovog sveta na onaj' (...). Mnogo očigledniji dokaz da se 'onaj svet' nalazi s onu stranu mora imamo u Vukovom rečniku, s. v. kuga. Tu se kaže: 'Kuge (...) imaju preko mora svoju zemlju (gdje samo one žive), pa ih Bog pošlje amo (kad ljudi zlo rade i mnogo griješe) i kaže im koliko će ljudi pomoriti (...)' 'Ta zemlja 'preko mora', u kojoj kuge žive, ne može biti ništa drugo nego 'onaj svet', jer se za kuge zna da su htonični demoni. Na taj način može se smatrati kao utvrđen fakat da je i u Srba, kao i u mnogih drugih naroda, postojalo verovanje da se 'onaj svet' nalazi preko mora." (Čajkanović, 1924, 74 - 75)

Edini, ki je mimogrede pisal o taki predstavi na slovenskem ozemlju, je V. MÖDERNDORFER, čeprav le v enem stavku in naslanjajoč se pri tem na slovenske ljudske pripovedi:

"Kdor potuje na oni svet, mora prekoračiti več vod, ker ločijo vode ta svet od onega." (Möderndorfer, 1946, 268)

Leta 1948 B. O. UNBEGAUN v članku o veri starih Slovanov pokopu v ladjah spet pripiše skandinavski vpliv, čeprav previdno doda "morda":

"Tout d'abord, on lui facilitait le passage dans l'autre monde, en brûlant le cadavre dans un traîneau ou une barque. La barque, coutume passagère, témoigne peut-être d'une influence scandinave..." (Unbegaun, 1948, 439)

V novejšem času se je s problemom ukvarjal tudi jezikoslovec F. BEZLAJ, čeprav iz popolnoma drugačnega zornega kota. Na vprašanje o praslovanski predstavi o onstranstvu je naletel med preučevanjem semantike pri etimologiji slovanske besede *irǫjǫ, vyrǫjǫ - na podlagi etimološke analize in s pomočjo ljudskih verovanj je prišel do sklepa, da ima slovansko "irǫjǫ, vyrǫjǫ", pravljlična dežela, kamor po verovanju odlete pozimi ptice selilke in predstavlja verjetno tudi bivališče mrtvih, isti koren kot besede s pomenom "vodna kotanja", "tolmun", "valoviti, peniti se" ipd. "Opraviti imamo torej," piše F. Bezljaj, "z nekim Pragermanom in Praslovanom ter morda tudi še nekaterim drugim evropskim ljudstvom skupnim kultom, po katerem ptice selilke prezimijo v prebivališču umrlih. Žal slovanska etnografija doslej še ni smiselno povezala teh izročil, po katerih vodi pot na drugi svet skozi vodo." (Bezljaj, 1976, 59)

Zadnje omembo tega vprašanja sem zasledila v pregledu slovanske mitologije Svet slovanských bohů a démonu Z. VÁNE, pri katerem je ponovno prevladala teza o skandinavskem poreklu obreda.

Medtem ko si, torej, znanstveniki, ki so se ukvarjali s tem vprašanjem, niso enotni glede skandinavskega oz. slovanskega (ali širšega indoevropskega) porekla obreda, pa se postavlja tudi vprašanje izvora mitske predstave o vodi - L. Niederle in S. Trojanović imata namreč to slovansko predstavo za nadaljevanje grškega mita o haronovem brodu, Kotljarevskij za slovansko oz. indoevropsko predstavo, C. Clemen in F. Bezljaj pa za predstavo, ki je skupna tako Slovanom kot Germanom.

Toda vprašanje je, ali je res mogoče, da bi Slovani spoznali ta mit (in ga sprejeli za svojega) pod vplivom grške kulture

oz. mita o haronovem brodu, kot sta menila L. Niederle in S. Trojanović. Mit o prehodu prek vode (reke Gioll) v Hel - deželo mrtvih so poznali namreč tudi Skandinavci:

"There is a further shadowy place mentioned in the literature as the abode of the dead. It is called Hel, governed by a goddess of the same name: a wretched place divided from the world of men by the river Gioll, over which arches the bridge called Giallabru." (Page, 1992, 63)

Prav tako tudi v verzni Eddi lahko beremo o ladji mrtvih (prim. The elder or Poetic Edda, Part I., 1908, 293).

Če Skandinavci poznajo tudi mitsko predstavo o vodi, ki ločuje svet živih od sveta mrtvih, se je treba najprej vprašati, zakaj bi Slovani sprejeli od njih (v primeru, seveda, da bi se izkazalo, da gre resnično za skandinavski vpliv) le obred pokopa ali sežiga v čolnu, ne pa tudi odgovarjajoče mitske predstave (zakaj bi torej to predstavo sprejeli iz grške tradicije). Dokler sta namreč mit in obred še živa, sta tudi neločljivo povezana med seboj, zato ni mogoče, da bi potovala ločeno. Še pred tem pa je treba razjasniti, ali gre pri prilaganju čolna v grob res za stvar, ki so jo mrliču prilagali kot dar, ki ga bo potreboval v onstranstvu, ali pa je ta obred morda povezan s to mitsko predstavo - potovanjem duše v Hel prek vode. Če namreč skandinavska kultura pozna tudi verovanje o prehodu v deželo mrtvih prek vode, je vsaj enako verjetna razlaga pokopa/sežiga v čolnu kot obreda, ki dopolnjuje predstavo o potovanju duše po smrti. Odgovor na to nam daje V. J. Petruhin, ki pravi, da Niederlejeva trditev o prilaganju ladje zaradi potreb, ki jih bo človek imel v onstranstvu, sicer ni brez podlage, da pa je pomembno, da so ladje opremljene za nadaljnje življenje umrlega, kar kaže na predstavo o neki oddaljeni deželi smrti, kamor pokojnika privede ladja (ali konj):

Кремация вообще, и в частности в ладье, обычно правильно объясняется желанием отправить умершего в загробный мир и тем самым предотвратить его возвращение в мир живых. Сложнее разобраться в семантике обряда ингумации в ладье. Ряд исследователей считает, что корабли норманнов, в том числе ладья в Осберге, заваленная камнями (наподобие корабля Торгрима из упомянутой "Саги о Гисли"), служили не средством загробного путешествия, а являлись лишь даром умершему... Это мнение не лишено оснований. Но дело не в том, что ладьи в Осберге, Гокстаде, Туне и других местах не были сожжены. Для нас важно, что их специально оборудовали для "жизни" погребенных. Эти корабли имели на своем борту камеры-жилища со всем необходимым для жизни—оружием, посудой и т. п. Иногда они были даже обставлены мебелью....

(...) Сами же корабли были экипированы для плавания. Гокстадский корабль и ладья в Лэдбю были повернуты к морю, якорь в Лэдбю поднят. В Каупанге отсутствие четкой ориентации ладей III. Блиндхейм объясняет тем, что море окружало мыс с некрополем. Наконец, камера корабля в Туне вообще содержала... кремированные остатки покойного.

Из приведенных выше особенностей погребального обряда очевидно, что как при погребении в ладье, оборудованной для жилья, так и в камерах нашла отражение взаимосвязь двух основных представлений о загробной жизни: живущий в могиле покойник мог отправиться в еще более отдаленный загробный мир, для чего ему нужен был корабль или конь.

(Petruhin, 1975, 48 - 49)

Če torej ni mogoče z gotovostjo dokazati ne vpliva grške ne vpliva skandinavske tradicije na pojav te mitske predstave in obreda, pa se zastavlja vprašanje, ali je mogoče dokazovati avtentičnost njenega porekla pri Slovanih - torej prvotno slovansko poreklo predstave (in morda nekoč obreda), ki se

ne bi razvila pod vplivom drugih kultur, temveč neodvisno od njih oziroma bi jo Slovani sprejeli kot neko skupno dediščino. Glede na zakodiranost te predstave v slovenskem ljudskem slovstvu in ljudskem slovstvu drugih Slovanov ter v pogrebnih šegah Slovanov (o tem več v člankih, ki bosta izšla v prihodnji številki Etnologa in Traditiones) ter glede na še pred kratkim živa verovanja o drugem svetu in nekatere sledove v jeziku menim, da lahko pritrdimo mnenju tistih preučevalcev slovanske mitologije, ki so verjeli, da so Slovani to verovanje poznali, ne da bi ga sprejeli od drugih narodov, da gre torej za avtohtono slovansko mitsko predstavo o vodi kot meji med svetovoma živih in mrtvih. Sama se sicer nagibam k mnenju, da ne gre le za mitsko predstavo, ki bi se izoblikovala med Slovani, pač pa za mitsko predstavo (in z njo povezan obred), ki je starejša celo od izoblikovanja Indoevropejcev kot posebne jezikovne skupine in so jo tako morali poznati oz. sprejeti tudi Slovani kot del nekakšne skupne dediščine. Ta mitska predstava (oz. obred) je namreč razširjena skoraj po vsem svetu, ne le med indoevropskimi narodi - poznajo jo v egipčanski, mezopotamski (sumerski) tradiciji, na Borneu, v Indoneziji, Melaneziji, v šamanskih obredih, še vedno je živa med indijanskim plemenom Makuna v Kolumbiji itd. Tako se zdi, da mnenje, da so Slovani to mitsko predstavo oz. obred prevzeli iz grške oz. skandinavske tradicije, ni pravzaprav z ničemer utemeljeno, saj očitno ne gre ne za avtentično grški mit ne za avtentično skandinavski obred.

LITERATURA:

- BEZLAJ, France 1976: Slovansko *irǫjǫ, *vyrǫjǫ in sorodno. V: Onomastica Yugoslavica 6. Ljubljana, str. 57-69.
- CLEMEN, Carl 1920, Das leben nach dem Tode im Glauben der Menschheit. V: Aus Natur und Geisteswelt 544. Leipzig - Berlin.
- ČAJKANOVIC, Veselin 1924: Puštanje vode o Velikom četvrtku. Studije iz religije i folklor. V: Srpski etnografski zbornik 31. Beograd, str. 56-84.
- FISCHER, Adam 1921: Zwyczaje pogrzebowe ludu polskiego. Lwow.
- KREK, Gregor 1887: Einleitung in die slawische Literaturgeschichte. Graz.
- KOTLJAREVSKIJ, A. 1868: O pogrebal'nih običajah poganskih Slavjan'. Moskva.
- MÖDERNDORFER, Vinko 1946: Verovanja, uvere in običaji Slovencev. 5. knjiga. Celje.
- NIEDERLE, Lubor 1912: Slovanské starožitnosti. Život starých Slovanů. Oddíl kulturní. Dílu 1., svazek 1. Praha.
- NIEDERLE, Lubor 1926: Manuel de l'antiquité slave. Tom 2: La civilisation. Paris.
- PAGE, R. I. 1992: Norse Myths. London.
- PETRUHIN, V. J. 1975: K karakteristike predstavljani o zagrobnom mire u Skandinavov epohi Vikingov (IX - XI vv.). V: Sovetskaja etnografija 1. Moskva.
- SCHRADER, Otto 1904: Totenhochzeit. Jena.
- THE ELDER OR POETIC EDDA. Part 1. 1908.
- TROJANOVIĆ, Sima 1901: Stari slovenski pogreb. V: Srpski književni glasnik. Knjiga 3. Beograd.

- TRSTENJAK Davorin 1859: O gromski sekiri imenovani Taran-halta sekira. V: Slovenske novice.
- TRSTENJAK Davorin 1862: Mythologične drobtine. O Verbi V Slovenski glasnik. Celovec.

- UNBEGAUN, B. O. 1948: La religion des anciens Slaves. Mana 2. V: Les religions de l'Europe ancienne 3. Paris.
- VÁNA, Zdenek 1990, Svet slovanských bohů a démonů. Praha.

SUMMARY

THE RESEARCHERS OF THE SLAVONIC BELIEF ABOUT THE OTHER WORLD

Mirjam Mencej

The text presents the so far made researches in the field of Slavonic mythology that concern the Slavonic conception of the land of the dead. The researchers do not see eye to eye about the question whether the Slavonic conception of the land of the dead, which is separated from the land of the living by water, is autochthon or has been taken over from the Greeks (and the corresponding burial ceremony or cremation in the ships from the Scandinavians). The author speaks in favour with the opinion that it is all about a conception that is common to many cultures, most probably a conception that is even older than the formation of the Indoeuropeans as a special language-community and that the Slavs must have known it as a part of "common heritage".

Cathie Carmichael

(Izvirno znanstveno delo - sprejeto 11. 2. 1995)

UDK 323.1(497.12)

SOME THOUGHTS ON THE CREATION OF A SLOVENIAN NATIONAL CULTURE¹

Eastern Europe is an area of the world that has confused commentators and desisted the efforts of theorists from both the left and the right to come up with a convincing and comprehensive analysis of its distinctiveness. This theoretical 'gap', can in some sense explain the political confusion in the West about the Yugoslavian wars of dissolution.

Mark Thompson has aptly described the "sort of smugness in Britain (that) nourished the haughty attitude to nations that, as it were, suddenly had the gall or presumption to individuate themselves in our sight".² Unfortunately there is still wide spread confusion and political inertia concerning the 'rights' and 'wrongs' of the new nations in Eastern Europe.

Recent debates about the validity of the Slovenian national project, I would argue, form part of a much more long term discourse amongst and about the peoples of Central and Eastern part of Europe, particularly with reference to the idea that the Slovenes are "a people without history".³ In this paper I will attempt to sketch how this ideological position was ar-

rived at by looking at the growth of Slovene national culture from the sixteenth century onwards. The second part of the article will examine the creation of an independent Slovenia.

Economic and social differences between Central and Eastern Europe are certainly long term and complex. To some extent the hegemony of Austrian and Italian culture in the Slovene lands can be accounted for by peripheral nature of the economy in this region. Nevertheless, a crude base-superstructure model cannot alone explain the failure, for example of the Slovenes to sustain a national culture after the fifteenth century. In the late middle ages the native nobility in the Slovene lands was largely replaced by a German speaking Habsburg nobility aristocracy, so that we might conclude that the Slovenes did not attain statehood as a people until the twentieth century for reasons that are cultural as well as economic and political.

The Reformation in the provinces of the Holy Roman Empire where Slovene was spoken followed a similar pattern in linguistic terms to other parts of Central Europe. In 1584, a Bible was printed based on a combination of the dialects of Dolenjska and Ljubljana which effectively created a literary language from largely unrecorded provincial dialects. In doing

¹ The author who like to thank Božidar Jezernik, Zmago Šmitek, Rajko Muršič and Georg Elwert as well as the participants in the Ethnological Summer School in Piran in 1994 for their comments and criticisms in discussions.

² Cathie Carmichael, Interview with Mark Thompson. In: South Slav Journal, Vol. 14/1993, No. 1, p. 72.

³ On this concept of Geschichtslösigkeit see: Roman Rosdolsky, Zur Nationalen Frage: Friedrich Engels und das Problem der 'Geschichtslosen' Völker. Berlin 1979.